

Globalisering van de uitwisseling van ideeën

De Academische Boekengids 32, april 2002, pp. 11-12.

Wetenschappelijke uitgevers in de westerse wereld zouden zich moeten richten op een echt wereldwijde uitwisseling van ideeën. Willen zij dit ooit tot stand brengen, dan moeten zij de aandacht richten op het begrip globalisme. Daarbij gaat het om het creëren van gelijkwaardigheid van intellectuele uitwisseling en van intellectueel engagement.

Terwijl ik hier achter mijn computer zit, zie ik de schepen voor mijn raam voorbijvaren, af en aan, van en naar Hongkong, de grootste containerhaven ter wereld. Hiervandaan brengen containerschepen fabrieksproducten naar alle hoeken van de aarde. Terwijl ik hier thuis zit, zie ik de globalisering voor mijn ogen.

Mijn collega's en ik doen echter aan het publiceren van wetenschappelijke uitgaven, niet aan het produceren van fabrieksgoederen; wij proberen ons te richten op globalisme, niet op globalisering. Dat onderscheid wordt door de meeste wetenschappelijke uitgevers in de westerse wereld niet gemaakt, vrees ik. Willen we ooit een echt wereldwijde uitwisseling van ideeën tot stand brengen, dan moeten we onze aandacht richten op het begrip globalisme. Voordat ik naar Hongkong ging, werkte ik in de Verenigde Staten, dus daarom concentreer ik mij op Amerikaanse uitgevers en het uitgeven in de Engelse taal, maar wat ik wil zeggen geldt voor alle uitgevers in de westerse wereld.

Wetenschappelijke uitgevers spelen natuurlijk een rol bij het verschijnen van globalisering, waarmee ik doel op de toename van fabrieksmatige productie en de groei van de wereldhandel in fabrieksmatig geproduceerde goederen. Boeken worden fabrieksmatig geproduceerd, en wetenschappelijke uitgevers laten hun boeken bij gelegenheid zetten, drukken en binden buiten hun eigen land. Vooral uitgevers van in kleur gedrukte boeken doen dit vaak: dikwijls geven ze een opdracht aan drukkers in Hongkong, die de boeken daarna terugsturen naar hun internationale klanten. In feite worden die boeken echter zelden ook in Hongkong gedrukt. Dat gebeurt vrijwel altijd op het vasteland van China. Alleen de hoofdkantoren bevinden zich in Hongkong, met zijn hogelonen-economie. Een dergelijke toenemende moeilijkheid om erachter te komen wie het werk nu werkelijk uitvoert, is een minder bekend, maar belangrijk aspect van het globaliseringsproces.

Wanneer een boek af is, zeggen Amerikaanse en Europese uitgevers wel dat ze het wereldwijd in de handel brengen, maar feitelijk bestaat die wereldmarkt hoofdzakelijk uit de andere ontwikkelde landen. Noord-Amerikaanse uitgevers verkopen hun boeken aan Europa, Japan, Australië en nog enkele landen waarin de koopkracht hoog genoeg is om iets aan te schaffen voor een westerse prijs.

'Co-publishing' is een ander aspect van dit plaatje. Hierbij wordt een boek in één land gedrukt, maar sommige exemplaren dragen een ander imprint. Die laatste worden dan verzonden naar de co-publisher, die het exclusieve recht bezit om het boek in zijn land te verkopen. Noord-Amerikaanse boeken gaan gewoonlijk naar Groot-Brittannië en soms naar Australië. (Vaker echter - de Britten zijn wat dit betreft veel beter in verkopen dan in kopen - komen boeken via dit proces in Noord-Amerika terecht.) Dergelijke titels lijken overigens bij oppervlakkige inspectie afkomstig te zijn van de co-publisher en komen zodoende niet over als import.

Centrum en periferie

Wanneer we onder globalisering een fysieke goederenstroom verstaan, dan zijn dat de middelen waarmee wetenschappelijke uitgevers deelnemen aan het totale proces. Natuurlijk zijn er ook andere manieren waarop Noord-Amerikaanse en Europese wetenschappelijke uitgevers internationale connecties aangaan. Bijvoorbeeld door manuscripten van buitenlandse geleerden aan te kopen, al moet wederom gezegd worden dat het hierbij voornamelijk gaat om ontwikkelde landen als de Verenigde Staten, Canada, Groot-Brittannië en Australië. Dan zijn er ook de vertalingen, maar het is al moeilijk genoeg om een vertaling van een tekst in een van de grote Europese talen naar het Engels te regelen, dus het aantal vertalingen uit een andere taal, uitgezonderd wellicht het Japans en het Chinees, is te verwaarlozen. Andersom verschijnt er een bescheiden aantal vertalingen van het Engels naar een van de minder gangbare talen. Niet veel wetenschappelijke uitgevers zullen echter beweren dat dergelijke vertalingen, in de ene of de andere richting, een belangrijk aspect vormen van hun productie. Zowel in het geval van manuscripten uit andere landen als in dat van vertalingen hebben we derhalve te maken met een verschijnsel dat een onbeduidende rol speelt bij het aanbod aan wetenschappelijke uitgaven in de westerse wereld.

Niettemin brengt de gedachte aan de aankoop van buitenlandse manuscripten en vertalingen ons van de fysieke stroom van goederen op het overbrengen van ideeën. Dit bedoelde ik met 'globalisme': een intellectuele in plaats van een fysieke uitwisseling. Hierop richt de academische pers zich - of zou ze zich tenminste moeten richten. Het is tenslotte haar opdracht en plicht om kennis en ideeën te verspreiden. Bij globalisme gaat het om het invullen van een brede opvatting van die missie.

Vanwege de beperkingen waarmee de wetenschappelijke pers te maken heeft, moet zij natuurlijk rekening houden met de financiële zijde van het uitgeven en dientengevolge met de fysieke verplaatsing van goederen die globalisering met zich meebrengt. Deze overwegingen, hoe onvermijdelijk ook, moeten echter op de tweede plaats komen, na de zorg om een internationale intellectuele uitwisseling.

Wat is nu zo typerend voor alle activiteiten die de universitaire uitgeverijen tegenwoordig ontplooiën? Alle hebben zij te maken met stromen tussen - zoals de geleerden het uitdrukken - het centrum en de periferie, of binnen het centrum. Tussen het Westen en de Rest, of binnen het Westen. En, op twee uitzonderingen na, waarvan de ene oninteressant is, maar de andere belangrijk, gaat de stroom van het centrum naar de periferie: de boodschap gaat van het Westen naar de Rest.

De ene uitzondering is de stroom van voltooide boeken vanuit locaties als Hongkong. Ik zie niet hoe dat de discussie over globalisme kan beïnvloeden. Dit is een zuiver handelsverschijnsel - een geval van globalisering. De andere uitzondering betreft de aanschaf van manuscripten van auteurs uit de periferie. Het aantal is nog niet zo hoog, maar het draagt de belofte in zich van een bredere uitwisseling van gedachten. Of toch niet?

Wat is het karakteristieke proces? Laten we een Amerikaanse academische uitgeverij onder de loep nemen. Het manuscript komt binnen en wordt beoordeeld door een Amerikaanse redacteur en daarna - vrijwel zeker - door Amerikaanse *reviewers* die een Amerikaans perspectief innemen. Het verkooppotentieel op de Amerikaanse markt zal een doorslaggevende rol spelen bij de beslissing over al dan niet publiceren. Wanneer de auteur niet-Amerikaanse fenomenen behandelt, zal hem of haar worden gevraagd om een verklaring toe te voegen, zodat de Amerikaanse lezer zal begrijpen waar het over gaat. Kort gezegd: een manuscript uit de periferie zal gegoten worden door een rigoureuze Amerikaanse en amerikaniserende filter.

Contextualiseren

De vooraanstaande Taiwanese geleerde Chen Kwan-hsing klaagde: 'Wanneer de internationale wetenschappelijke uitgeverijen zich in toenemende mate richten op lezers in de VS (want 'daar ligt de grootste markt'), wordt het steeds moeilijker om het geval van de context te behandelen; contextualisering kan namelijk altijd betekenen dat voor hen (de Amerikaanse lezers) een wetenschappelijk werk een verhandeling is die van elders komt ... aan auteurs van werken die buiten de VS geschreven zijn, wordt altijd gevraagd om te contextualiseren waar het gaat om lokale kwesties, of zelfs om kwesties te analyseren binnen een taal of kader waarmee Amerikaanse academici bekend zijn.'

Amerikaanse uitgeverijen zouden hun schouders kunnen ophalen en argumenteren dat ze toch echt niet de financiële restricties kunnen negeren die een dergelijke contextualisering nodig maken, de druk die hen dwingt om een Amerikaans filter toe te passen bij hun besluitvorming. Ook kunnen ze het argument hanteren dat wetenschappers een reputatie in de Verenigde Staten altijd zeer op prijs zullen stellen, omdat zij ofwel streven naar een permanente aanstelling, ofwel graag regelmatig worden uitgenodigd voor een gastdocentschap in dat land.

Voor wie denkt als een zakenman zijn dergelijke argumenten begrijpelijk en verklaarbaar. Voor wetenschappelijke en universitaire uitgeverijen, met hun hoogstaande missie, mag het echter niet volstaan om de schouders op te halen. Of, zoals geleerden van buiten de Verenigde Staten zeggen, door de schouders op te halen wordt de hegemonie van Amerikaanse ideeën aanvaard en zelfs versterkt. Dit beschouw ik als een uitdaging voor wetenschappelijke uitgeverijen die niet hun schouders ophalen, maar zinvol reageren. De uitdaging houdt in dat er om de operationele restricties heen wordt gewerkt die het gebruik van een Amerikaans filter vereisen.

De vraag is nu: hoe kunnen stromen binnen de periferie worden aangemoedigd? En hoe kunnen ongefilterde ideeën van de periferie naar het centrum worden gestuurd? Hoe kan afstand worden gedaan van de metafoor van centrum en periferie en kan er een situatie worden gecreëerd die te omschrijven valt als een web van onderling verbonden en in gelijke mate bevoorrechte, of liever: niet-bevoorrechte, knooppunten? Om het op een andere manier uit te drukken: hoe provincialiseren we Anglo-Amerikaans werk? Het antwoord bevat twee dimensies: de uitgeefinfrastructuur binnen de landen en het mechanisme achter de stroom van teksten tussen de landen.

Het is duidelijk dat er, zelfs als een eenvoudige en onbevoorrechte stroom van manuscripten tussen de landen mogelijk zou zijn, niets fundamenteels zou veranderen wanneer het land van bestemming niet zou beschikken over de mechanismen die nodig zijn om de werken ook bij de lezers te krijgen. Wie zo fortuinlijk is geweest om een uitgeverij in een ontwikkelingsland te mogen bezoeken, is er goed van bewust geraakt hoeveel de uitgeverijen in rijke landen als vanzelfsprekend aannemen. De pers in deze minder bevoorrechte landen werkt vaak zonder een heel scala aan uitgeefvaardigheden, zonder gemakkelijk toegankelijke drukkers, zonder distributiemechanisme, zonder boekhandels en misschien ook wel zonder betrouwbare posterijen. En dan zijn er natuurlijk die beperkingen waar Amerikaanse uitgeverijen niet mee te maken hebben, zoals censuur, op een directe of indirecte wijze.

In Azerbeidzjan bijvoorbeeld, waar ik verscheidene malen heb gewerkt als consulent, is er maar één belangrijke drukkerij, die staats eigendom is. Wanneer iets te kritisch is voor het heersende regime, is de drukkerij al gauw overbezet of is er een nijpend tekort aan papier. In de hoofdstad, Bakoe, is het niet

onmogelijk om boeken te verkopen, maar veel boekwinkels zijn er niet, laat staan goede, en de meeste staan onder controle van de overheid. Maar er is absoluut geen mechanisme om boeken te verzenden naar andere steden in het land - er is letterlijk geen distributiesysteem voor boeken, en ook voor niet veel anders. In de hele wereld komt een veelvoud aan dit soort problemen voor.

De stroom der ideeën

Het is niet moeilijk om een gezond functionerende uitgeversector als vanzelfsprekend aan te nemen. Pas wanneer men wordt geconfronteerd met een situatie die ik hierboven schetste, beseft men hoe belangrijk vrije, onafhankelijke en creatieve uitgeverijen zijn voor de handhaving van een krachtige democratische samenleving, voor een bloeiende literaire cultuur en voor de inhoudelijke discussie over serieuze ideeën. Waar wereldwijd de noodzaak van vrije dagbladen en tijdschriften wordt erkend, vervullen deze slechts een momentane rol, terwijl boeken het middel bieden voor een serieuze en grondige uitspitting van ideeën, die zo noodzakelijk is voor de opbouw van een krachtige, gerijpte, vrije samenleving.

Dit houdt in dat elke poging om de overheersing van het centrum te herstellen, ook het oogmerk moet hebben om de uitgeverijen en de uitgeefinfrastructuur van de periferie te helpen. Dit kan niet door het instellen van multinationale uitgeverijen. Er moet beleid worden ontwikkeld dat erop gericht is om te streven naar onafhankelijkheid, niet afhankelijkheid.

Laten we nu de andere kant van de zaak in ogenschouw nemen - het mogelijk maken van een stroom manuscripten en boeken binnen de periferie. In die slechte oude tijd had men eigenlijk maar één keus: de boeken verzenden per schip of eventueel per vliegtuig. Tegenwoordig hebben we aangename alternatieven voor het fysieke transport van boeken. Aangename alternatieven, omdat het fysieke transport van boeken een traag proces is, een obstakel bij het verbreiden van de uitwisseling van ideeën en bij het mogelijk maken van een internationaal debat; omdat het duur is; en omdat het één standaard van productiekwaliteit - en derhalve nagenoeg dezelfde aankoop prijs - oplegt aan iedereen, rijk of arm.

Hier verschijnt het internet ten tonele en speelt het zijn beproefde rol van wondermiddel tegen alle kwalen. Een manuscript kan digitaal worden verstuurd naar een andere uitgeverij in een ander land. De ontvangende partij kan dan, met zijn kennis van de lokale praktijk, bepalen wat binnen zijn land, of eventueel zijn regio, de beste productiemethode is en wat de beste manier is om het product te distribueren en te promoten. Toegegeven, eerst moeten nog wat financiële kwesties worden opgelost voor deze ruwe visie een praktische realiteit wordt. Maar zo wordt wel het aantal projecten vergroot dat beschikbaar is voor beginnende uitgevers die worstelen met de zwakke infrastructuur in hun land, en tegelijkertijd wordt de besluitvorming in de handen gelegd van lokale uitgeverijen.

Dat brengt me op de kwestie van taal. Zelfs wanneer we de structuur van de stroom der ideeën kunnen veranderen, hebben we nog steeds te maken met ofwel de complicaties die bij veel vertalingen optreden, ofwel het feit dat één enkele taal voorgeschreven is. Ik vrees dat dit, behalve dan de toekomstfantasie van een goede automatische vertaling, de hegemonie van de Engelse taal betekent, met misschien het Spaans en het Chinees als concurrenten. De complexiteit van dit probleem komt naar voren wanneer we beseffen dat het er niet eens meer om gaat of het Engels een bevoorrechte positie moet innemen in de internationale uitgeverwereld. Er zijn tegenwoordig tal van Engelse talen, die overal op de wereld anders worden geschreven en anders uitgesproken. Moeten deze het filter- en homogeniseringsproces ondergaan van de Anglo-Amerikaanse uitgevers?

Het gaat niet alleen om de kwestie van vertalen. Het gaat erom om veelomvattend te zijn, om verschillende gezichtspunten, verschillende contexten en verschillende wijzen van uitdrukking te aanvaarden. Dit is geen eenvoudige taak; we weten allen dat we ons meer op ons gemak voelen wanneer we lezen in een vertrouwde taal, over vertrouwde dingen. Toch ontsnappen velen, wanneer ze met vakantie zijn, aan de veilige, vertrouwde cocon van de geheel verzorgde reis. Zij pakken hun rugzak en gaan op reis, onafhankelijk van anderen. Moeten wij dan niet ook zelfstandig de intellectuele reis ondernemen en worstelen met het verschil in taal, toon en context - en er daardoor van genieten? Moeten serieuze wetenschappelijke uitgeverijen die avontuurzucht niet stimuleren, een trektocht organiseren en niet een geheel verzorgde reis, en het werk van buitenlandse wetenschappers ongefilterd aanbieden? De doelstelling moet echter veelomvattender zijn: het creëren van een wereldwijd web van gelijkwaardigheid - gelijkwaardigheid van intellectuele uitwisseling en gelijkwaardigheid van intellectueel engagement.

Onlangs is er op de Universiteit van Hongkong een klein congres gehouden waarbij wetenschappers aanwezig waren uit vrijwel alle landen uit het Verre Oosten: Bangladesh, China, Hongkong, India, Indonesië, Japan, Maleisië, Nepal, Pakistan, de Filipijnen, Zuid-Korea en Vietnam. Het thema van het congres was: het doceren van Amerikaanse literatuur in Azië. De deelnemers waren van een uitzonderlijk hoog kaliber en zij hadden veel bij te dragen. Ik zeg dat niet om patroniserend te doen, maar om het feit te betreuren dat dergelijke wetenschappers vanwege de belemmeringen van het huidige systeem in belangrijke mate bij een wetenschappelijk debat alleen de rol spelen van lezers. En dat doen zij slechts met grote moeite. Het op deze manier beperken van hun rol betekent dat het wetenschappelijk debat verstoken blijft van de aanwezigheid van levendige, oorspronkelijke denkers, die daadwerkelijk ideeën aandragen en ze niet slechts ontvangen. En van denkers die een werkelijk nieuw perspectief bieden.

Colin Day is uitgever van de Hongkong University Press.